

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Pedagogiky a psychologie
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Učitelství odborných předmětů

ŠKOLA V 21. STOLETÍ, PROMĚNA FUNKCÍ ŠKOLY. SCHOOL IN 21ST CENTURY, TRANSFORMATION OF ROLE OF THE SCHOOL.

Bakalářská práce: 09–FP–KPP–33

Autor:

Ivana Sýkorová

Podpis:

.....

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. Petr Urbánek, Dr.

Konzultant: Mgr. Leoš Křeček

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
56		1	2	15	1

V Liberci dne: 29. června 2012

Čestné prohlášení

Název práce: Škola v 21. století, proměna funkcí školy.
Jméno a příjmení autora: Ivana Sýkorová
Osobní číslo: P09001299

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedla jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 29. června 2012

.....
Ivana Sýkorová

Anotace

Cílem této bakalářské práce je analyzovat společenské a ekonomické podmínky fungování školy v 21. století a proměnu funkcí školy.

V první části se práce věnuje definicím funkcí školy a jejich rozdělení. Pro další potřeby této práce jsou vybrány především funkce vzdělávací a kvalifikační. Dále je v práci věnován prostor vývoji školy od historie až do 21. století a společenským změnám ovlivňujícím fungování školství. Pozornost se věnuje také současné vzdělávací soustavě České republiky, strategickým dokumentům a postavení českého školství v celosvětovém měřítku.

V závěru je nastíněn možný budoucí vývoj školy a shrnutí zjištěných poznatků.

Klíčová slova:

funkce školy

kvalifikační funkce

školství

vzdělávání

vzdělávací funkce

Annotation

The aim of this thesis is to analyze the social and economic conditions in the 21st century and the transformation of functions of the school.

The first part deals with definitions and functions of the school division. To further the purposes of this work are selected primarily educational function and qualification. Further work is dedicated to the development of school history from the first schools until 21 century and the social changes affecting the functioning of schools. Attention also focuses on the present educational system of the Czech Republic, strategic documents and position of the Czech education worldwide.

The conclusion outlines possible future development of schools and a summary of the findings.

Key words:

education

educational function

qualification function

school

Obsah

1. Úvod	10
2. Funkce školy	12
3. Společenské změny mající vliv na fungování školy	15
3.1. Odpovědnost školy	15
3.1.1. Nové společenské odpovědnosti školy.....	16
4. Historický vývoj vzdělání a funkce školy	17
4.1. Starověk	17
4.2. Středověk	18
4.3. Období renesance a humanismu	18
4.4. Období 17. a 18. Století	20
4.5. Osvícenství	20
4.6. Školství od 19. století	21
4.7. Školství po roce 1989	24
5. Vzdělávací soustava České republiky	25
5.1. Střední odborné školství v České republice	26
5.1.1. Organizace vzdělávání	26
5.1.2. Participace na vzdělávací politice	26
5.1.3. Ústřední úroveň	26
5.1.4. Regionální úroveň	27
5.1.5. Autonomie škol	27
5.1.6. Financování	27
5.1.7. Hodnocení škol.....	28
5.1.8. Vyšší sekundární vzdělávání.....	28
6. Důležité školské dokumenty	30
6.1. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice.....	30
6.1.1. Celoživotní učení pro všechny	31
6.1.2. Možná rizika při realizaci změn	31
6.1.3. Střední všeobecné a střední odborné vzdělávání.....	32
6.1.4. Střední odborné vzdělávání.....	32
6.2. Rámcové vzdělávací programy	34
6.2.1. Cíle středního odborného vzdělávání.....	35
6.3. Klíčové kompetence v odborném vzdělávání.....	38

7.	Vzdělávání a globální kontext.....	41
7.1.	Budoucnost vzdělávání v EU	42
8.	Faktory ovlivňující školu	44
8.1.	Vnější faktory ovlivňující školu	44
8.1.1.	Civilizační a kulturní faktory	44
8.2.	Celoživotní učení pro všechny	45
8.2.1.	Ekonomické faktory	46
8.3.	Vnitřní faktory ovlivňující školu	48
8.3.1.	Inovační procesy	48
8.3.2.	Autonomie školy	48
8.3.3.	Školní řády	49
9.	Budoucí vývoj školy.....	50
10.	Závěr.....	52
11.	Zdroje	54

Seznam obrázků, tabulek a grafů

Obr. 1 – Schéma vzdělávací soustavy ČR

Tab. 1 - Budoucí vývoj složení obyvatelstva podle hlavních věkových skupin, ČR, 2002-2050

Tab. 2 – Budoucí vývoj složení obyvatelstva podle hlavních věkových skupin, ČR, 2002-2050
(v %)

Seznam použitých zkratk a symbolů

ČR – Česká republika

EQF – Evropský rámec kvalifikací

EU – Evropská unie

LPP – Program celoživotního učení

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

NAEP – Národní agentura pro evropské vzdělávací programy

OECD – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

RVP – Rámcový vzdělávací program

ŠVP – Školní vzdělávací program

UNESCO – Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu

1. Úvod

Cílem této bakalářské práce je analyzovat společenské a ekonomické podmínky fungování školy v 21. století. Pomocí analýzy odborných dokumentů se snažím nahlédnout na problematiku vývoje školy v měnící se společnosti. Každý z nás se setkáváme s měnícími se požadavky na nás pracovní výkon i kvalifikaci. Škola jako společenská instituce musí na změny společnosti reagovat pružně.

Změny české školy jsou umocněny tím, že do osmdesátých let bylo školství centralizované. Od uvolnění politických poměrů a otevření se západnímu světu se musela česká politická i společenská scéna vyrovnat s mnohým. Uvědomit si své postavení a reagovat na inovační hnutí v zahraničním školství. Dnes již můžeme hodnotit, jak se v posledních dvou desetiletích tyto změny dařilo provádět.

Školství je ale dynamické a změny ve školství jsou stále probíhající. Proto je nutné sledovat všechny faktory, které školství ovlivňují. A nejedná se jen o politické poměry, ale také o vlivy ekonomické a společensko-kulturní.

V první části této práce jsou definovány funkce školy. Ty se během doby mění, takže dále jsou rozebrány společenské změny ovlivňující fungování školních institucí a školy.

V další části je nastíněn vývoj školy od starověkého Řecka a Říma až do 20. století. Pro pochopení problematiky a možnosti spojit si společenské změny s vývojem školy, je v další části vysvětlena struktura české vzdělávací soustavy.

Neméně důležitým prvkem českého školství jsou některé strategické dokumenty. Proto se další kapitola věnuje tzv. Bílé knize – Národnímu programu rozvoje vzdělávání v České republice. V tomto dokumentu jsou definovány cíle, na něž se vzdělávací soustava má zaměřovat. V hierarchii školských dokumentů jsou Rámcové vzdělávací programy, které definují klíčové kompetence.

Důležitým prvkem, na který bychom se měli zaměřit při analýze společenských vlivů na vzdělávací soustavu, je také prvek globalizace. Díky zkracování vzdáleností mezi jednotlivými částmi světa se začínají objevovat nadnárodní snahy o rozvoj jednotlivých vzdělávacích politik a jejich postupné vzájemné přibližování. Proto se v následující části věnuji vzdělávací politice v rámci Evropské unie.

Protože je vývoj vzdělávacích soustav dynamický proces, tak se v poslední části věnuji teoriím budoucího vývoje školy jako instituce. Těmto teoriím můžeme dát základní rozdělení na pokračování v současném stavu, zánik školy či posilování společenské role školy.

Problematika vývoje školy závisující na společenských a ekonomických podmínkách je poměrně složitá. V závěru se věnuji shrnutí zjištěných poznatků a diskuzi.

2. Funkce školy

Za funkci vzdělávací soustavy považujeme obecný účel zřizování a naplňování určitých individuálních a společenských potřeb.

V odborné literatuře se můžeme setkat s různým rozdělením funkcí školy. Jedním z nich je také následující dělení (Veselý, Kalous – Přístupy k analýze a tvorbě vzdělávací politiky):

1. *Výchovná funkce*: úkolem je formovat osobnostní a charakterové vlastnosti člověka a dosáhnout pozitivních změn
2. *Vzdělávací funkce*: jedná se o proces, při kterém si jedinec osvojuje a získává dovednosti, vědomosti a současně i metody a způsoby jejich dosažení
3. *Socializační funkce*: socializace je proces, jehož úkolem je začlenit člověka do společnosti a ukázat mu, jaké chování je společensky přijatelné a žáci se učí hrát sociální role.
4. *Kvalifikační funkce*: jedná se o získávání potřebné míry odborných znalostí a dovedností, které jsou určeny oficiálně a jsou důležité k výkonu určitého povolání.
5. *Integrační funkce*: integrační funkce by měla být velmi úzce spojena s funkcí socializační. Jde o vytváření postojů a dovedností umožňujících sociální interakci ve společnosti. Žáci se mají naučit chápat odlišnosti ostatních a komunikovat s nimi.
6. *Selektivní funkce*: smyslem selektivní funkce není třídit žáky dle jejich schopností podle určitých testů. Jedná se o cílené směřování jednotlivých škol podle jejich zaměření. Absolvent určitého oboru má být schopný uplatnit se na trhu práce v oboru, který studoval.
7. *Ochranná a kontrolní funkce*: jde o sociální kontrolu nezletilých.
8. *Inovativní funkce a tvorba nových poznatků*: školy předávají poznatky dle nejnovějších výsledků výzkumu.

Funkce školy samozřejmě můžeme rozdělit i jinak. Dle dvojice autorů Havlík a Koťa (Sociologie výchovy a školy, 2007) je rozdělení následující:

1. *Funkce výchovná:* podstatou této funkce je přenášení kulturních vzorců společnosti na další generace. Jedná se o formování osobnostních vlastností, které se projevují v jednání či chování.

1. *Funkce vzdělávací:* cílem procesu vzdělávání je vzdělání. Pojem vzdělání vyjadřuje získané vědomosti a současně schopnosti tyto vědomosti využívat. Trendem posledních desetiletí je vychovávat jedince tak, aby byli schopni dalšího sebevzdělávání.

2. *Funkce kvalifikační:* představuje získání potřebné míry znalostí a rozvíjení schopností a dovedností potřebných pro výkon zaměstnání. Tuto funkci mají především odborné školy střední a vysoké. Také se můžeme setkat s mimoškolním rozšiřováním kvalifikací, kdy tuto funkci plní různé školicí agentury. Znáмым faktem je, že dnes se lidé často nevěnují vystudovanému povolání, ale dochází ke změnám během pracovního života.

3. *Funkce integrační:* posláním školy v naplňování integrační funkce je podporovat vytváření postojů umožňující sociální styk a komunikaci v rámci školy, ale také v rámci společnosti. V době globalizace je také důležité učit respektu k odlišnostem různých kultur, rozumět ostatním jedincům a umět komunikovat.

4. *Funkce selektivní:* ve školství známe selekci již před základní školní docházkou, dále během vzdělání, kdy dochází k třídění studentů na další školy. Samozřejmě se selekcí setkáváme také při ukončování škol středních i vysokých.

5. *Funkce ochranná:* jedná se o zachovávání tajemství o žácích, ochrana před sociálně patologickými jevy.

6. *Funkce resocializační:* tuto funkci zastávají především speciální zařízení, která vznikají při vězeních, sociálních ústavech či nemocnicích.

Z předchozího je zřejmé, že každý autor může na funkce školy nahlížet jinak. Stejně tak se autoři s definicí jednotlivých funkcí školy mohou shodovat. Jde především o funkci výchovnou, vzdělávací a kvalifikační. Autoři Havlík a Kořa ve své práci spojují funkci socializační s funkcí integrační. Pohled na funkce a postavení školy se mění také v čase. Dříve byla socializační funkce plněna také rodinou, dnes se naopak setkáváme s tendencemi, kdy je vyšší tlak na to, aby škola v některých funkcích rodinu zastupovala. Příčinou jsou proměny ve společnosti, vyplývající ze změn v hospodářství státu a zaměstnanosti. V jednadvacátém

století je standardní situací, že oba rodiče mají zaměstnání. Nemají tolik času a prostoru pro výchovu dětí jako dříve, kdy bylo běžné, že matka zůstávala v domácnosti. To je důsledkem přechodu hospodářství ze sekundární sféry do terciárního a kvartérního sektoru, tedy z výrobního průmyslu do oblasti služeb a školství a zdravotnictví. Tyto sektory nejsou tak produktivní jako právě průmysl.

V dalším textu se budeme detailněji věnovat kvalifikační a vzdělávací funkci.

3. Společenské změny mající vliv na fungování školy

Charakteristikou společenských změn posledních let je tzv. globalizace. Globalizaci můžeme definovat jako proces propojování světa, který můžeme přiblížit zkracováním vzdáleností, rychlejším technickým a technologickým rozvojem, přibližováním jednotlivých kultur. Proces globalizace je dlouhodobý a nerovnoměrný, rozdíly ve společnosti jsou hlubší než dříve.

Dalšími znaky měnící se společnosti jsou rychlejší přenos velkého množství informací, na který musí společnost reagovat. Kvůli množství a dostupnosti informací musí dnes škola připravovat žáky jinak. Učitel již nemůže pouze předat nastudovaná fakta a vysvětlit případné mezioborové souvislosti. Namísto toho se dostává do relativně složité pozice. Musí být neustále připravený přijímat novinky ze svého oboru, ale také reagovat na psychologické a sociologické změny. Pedagog se musí orientovat ve světě a vývoji výpočetní techniky, často se stává, že žáci a studenti mají v této oblasti větší znalosti než jejich učitel. Mohou mít a není to určitě na škodu. Učitel z role mentora přechází do role mediátora, stává se průvodcem. Pomáhá žákovi se základní orientací ve světě informací, nyní informace pouze nepředává. Naopak učí, jaké informace si vybírat, kde je hledat a jak s nimi zacházet. Učitel již není pouze specialista na svůj obor (především na středních školách).

3.1. Odpovědnost školy

Jak již bylo řečeno výše, dnešní svět přináší společnosti spoustu změn. Škola je institucí, která má připravovat pro život ve společnosti – dle definice socializační funkce. Je ale také institucí, na níž společnost klade stále vyšší nároky a musí velmi rychle reagovat na společenské změny. Během 20. století tyto změny nebyly tak rychlé jako v posledních 20 letech. Především v České republice došlo k výrazným společenským změnám. Po pádu socialismu a vzniku Československé a později České republiky došlo k výraznému uvolnění poměrů. Hospodářství přestalo být ovládáno centrálně a nastoupila tržní ekonomika a privatizace. To má vliv i na změny ve školství, především v organizaci středních a vysokých škol. Vzdělání dnes musí reagovat na poptávku trhu. Absolventi středních odborných škol musí být uplatnitelní na trhu práce. V této otázce mají odborníci různé názory. Na jedné straně se ozývají hlasy usilující o autonomii školy. Na druhém břehu stojí zástupci názoru, že škola by měla být řízena státně, aby se zachovala kvalita školství a rovnost vzdělávacích příležitostí (Průcha; 2012). Rovnost vzdělávacích příležitostí je také jmenována v Národním programu rozvoje vzdělávání v České republice.

Škola je místo, kde žáci tráví většinu času dne, nyní nejen při vyučování, ale instituce školy začíná nabízet také volnočasové aktivity. Nabídkou různých kroužků a vyžití škola přebírá další společenské závazky a učitelé působí na mladé lidi také ve sféře, kde dříve vztahy probíhali pouze mezi vrstevníky či sourozenci.

3.1.1. Nové společenské odpovědnosti školy

1. Nové odpovědnosti školou reflektované – tradiční témata: jedná se o vzdělávací závazky, kdy škola plní především vzdělávací funkce v podobě předmětů nebo projektů. Jak již bylo zmíněno, nejedná se pouze o předávání informací, ale o společenské působení školy. Škola předává společenské hodnoty dnes nejen jako zástupce společnosti, ale také jako zástupce rodiny. Kvůli dalšímu fenoménu 21. století – individualizaci – se setkáváme s rozpadáním klasického modelu rodiny. Oba rodiče pracují, mají méně času, kdy se věnovat svým potomkům a tak škola postupně částečně přejímá jejich roli.
2. Nové odpovědnosti školou reflektované – nová témata: ve škole se objevují nové předměty a semináře, během kterých se učitelé a škola věnují fenoménům společnosti – prevenci proti problémům v oblasti šikany, xenofobie a respektování jiných kultur, zvládnutí krizových situací a prevenci v drogové problematice. Dalšími oblastmi, kde škola musí působit, je také základní počítačová a finanční gramotnost.
3. Odpovědnosti a výchovné závazky nereflektované – do této oblasti spadá právě stírání školního a mimoškolního času. Bylo již zmíněno, že školy přicházejí se širší nabídkou volnočasových aktivit a se žáky tak tráví více času. Není to jen kvůli společenskému působení, ale současně kvůli získání většího vlivu a atraktivity instituce. Zde můžeme vidět tržní působení.
4. Odkládané odpovědnosti – výše jsme zmínili, že školy přejímají mnoho dalších úkolů a oblastí působení. Není však v moci učitelů ani školních institucí přijímat další povinnosti bez omezení jiných. Škola má pružně reagovat na stále rychlejší změny ve společnosti.

4. Historický vývoj vzdělání a funkce školy

Osobnost člověka je utvářena procesem, který trvá vlastně celý život daného jedince. Na každého z nás působí především kulturní a sociální vlivy. Vzdělání, které chápeme jako výsledek záměrných procesů, které se rozvíjejí především při vyučování. Samozřejmě nelze opomenout ani vlivy okolí – rodiny, přátel a celé společnosti.

Je tedy zřejmé, že vzdělávání je dynamický proces, který je úzce spojen s vývoje společnosti. Proto se zaměříme na historický vliv na proměny cílů a funkce vzdělávání.

4.1. Starověk

První koncepce vzdělávání vznikla již v antickém starověku (jedná se o řecko-římskou společnost, tedy o období od 6. st. př. n. l.). Lidé žijící v tomto období již byli ušetřeni těžké práce a tato svoboda přinesla možnost věnovat se teoretickému myšlení. Sofisté vytvořili v 5. století před naším letopočtem ucelené vzdělání pro svobodné řecké občany. V tomto vzdělávání bylo důležité tzv. *kvadrivium*. Toto kvadrivium zahrnovalo studium geometrie, astronomie, aritmetiky a múziky. Do múziky zařazujeme tanec, výuku hudby a také básnictví. Současně se také rozvíjelo studium gramatiky, rétoriky a dialektiky – tzv. *trivium*. Spojením těchto částí vznikla soustava sedmero svobodných umění (*septem artes liberales*) (Skalková, 2007) (Skalková, 2007). Tato vzdělanostní soustava byla zachována i ve středověku. Z období helénismu a antického středověku pochází velmi významný pojem kalokagathie. Toto označení spojovalo dobro, pravdu a krásu. Velký důraz byl kladen na všestranné rozvíjení nejen ducha, ale také těla. Tyto snahy se projevovaly v tělesné výchově, která byla důležitou především kvůli vojenskému významu. Vzdělání bylo v antickém období vyzdvihovalo hlavně kvůli jeho kráse, ne kvůli užitečnosti. Bylo také poskytováno právě svobodným občanům, otroci na vzdělání neměli nárok.

Myšlenky Řeků byly přijaty i později Římany. Ti ovšem kladli větší důraz na rétoriku. Ideálem výchovy bylo vychovat řečníka, který měl ovlivňovat veřejné mínění a tím dosáhnout dalšího cíle Římanů – vítězství nad člověkem a správu jeho věcí. Byly zakládány školy rétorů, které dávaly i základ studia politiky.

4.2. Středověk

Období středověku se vyznačovalo velkým vlivem církve. Především z počátku středověku byl viditelný antagonistický vztah mezi učením antiky a církve. Později, v době učení Tomáše Akvinského, si církev z antického učení převzala vše potřebné. Původní sedmero svobodných umění se stalo pomocníkem náboženství. Středobodem vzdělání se stala Bible a veškeré učení se opíralo o scholastiku. Základním jazykem byla latina, které byla upravena pro potřeby církve. Veškeré církevní texty byly tlumočeny doslovně a vyučování se tedy upínalo k paměti. Došlo k posunu od důrazu po touze po všestranně rozvíjené osobnosti, k potlačení například tělesné výchovy a naopak ke zdůraznění náboženské a mravní složce.

Jiný vývoj přišel ale ve světské společnosti. Feudálové kladli důraz na všeobecné vzdělání a získání zdvořilého chování. Základním znakem „vzdělaného“ člověka byla jízda na koni, střelba z luku, umění lovu a také zpěv a hudba. Opět jsou vidět snahy o všeobecný rozvoj osobnosti. Dalším typickým znakem bylo předávání lidové moudrosti v podobě pohádek, bajek a pověstech.

Ve 12. a 13. století se začínal projevovat vliv přicházející z dalších oblastí světa – z Řecka, arabských států. Rozvíjí se především astronomie a matematika. Vzdělání bylo nyní více dostupné i středním vrstvám společnosti a také vznikaly první encyklopedie.

Rozvoj měst znamenal také rozvoj škol. První školy vznikaly pod vlivem církve – klášterní, farní a katedrální školy. Ve světské společnosti se jednalo o školy partikulární (příprava pro studium na vysoké škole). Součástí univerzity byla také fakulta artistická, která měla studentům dávat všeobecný základ, který museli absolvovat všichni, kdo chtěli studovat na odborných fakultách. Pokud aplikujeme toto studium na dnešní uspořádání školské soustavy, jednalo by se o středoškolské studium. Stále však bylo vzdělání dostupné pouze některým vrstvám společnosti. Děti obyčejných rolníků do školy nechodily a byly pouze vzdělávány prakticky a to tím, že se účastnily práce dospělých.

4.3. Období renesance a humanismu

Od 14. století došlo k dalšímu vývoji společnosti. Dochází k obnovování antických myšlenek a umění. Toto období se nazývá renesance, jejímž významným jevem byl antropocentrismus. Tento směr klade důraz na osobnost a rozum lidského jedince, poznání světa a pozemského života. Zájem lidí se obracel od Boha a náboženství zpět k člověku. V humanismu se

projevuje návrat se k antickým myšlenkám v literatuře i architektuře. V roce 1450 byl vynalezen knihtisk, čímž bylo umožněno rychlejší šíření vědomostí a myšlenek. Znamenal ovšem také počátek zániku ústní lidové slovesnosti.

Co se vzdělávání týče, bylo stále důležité trivium. Především byla důležitá znalost řecké a latinské gramatiky, protože antická literatura se stala studnicí vzdělanosti a vzorem pro humanistické autory. Důležitým vzorem byly hlavně myšlenky estetické a morální.

Vzdělání stále bylo dostupné pouze vrchním vrstvám společnosti, jejíž členové měli být ti, kteří povedou celou společnost. Měšťané měli být kultivovaní a také jim mělo být vzdělání ozdobou.

Důležitým milníkem 14. století bylo založení první univerzity ve střední Evropě. Roku 1348 byla českým panovníkem Karlem IV. založena univerzita dnes známá jako Karlova.

V 16. století přejímá humanistické působení školství pod vlivem církve katolické i protestantské. Významnou osobností českého školství byl Jan Amos Komenský, díky kterému kvetlo vyšší vzdělání. Potřeba tohoto vzdělání vyvstala s nutností vychovávat kněží. Dle J. A. Komenského měla výchova mít tři roviny – mravní výchova (poznat sám sebe), náboženská výchova (povznést se k Bohu) a vzdělání ve vědách, umění a řemeslech (poznat sebe a svět). Kládl také důraz na kázeň. K jejímu dodržování připouštěl také používání tělesných trestů. Už Komenský zdůrazňoval, že vzdělávání je nekončící proces, který trvá po celý život. Mnoho myšlenek Komenského byla ve své době přelomová a revoluční. V díle Didactica vyslovil některé vyučovací zásady:

1. Učit se musí od mládí
2. Povinná školní docházka pro všechny bez rozdílu
3. Názorné vyučování
4. Nutnost určitého stupně vzdělání
5. Přiměřenost látky k věku
6. Vše převádět do praxe
7. Vyučovat od jednoduššího ke složitějšímu
8. Nutnost stálého opakování
9. Žák má být současně učitelem
10. Vyučování má být zábavné – Škola hrou

4.4. Období 17. a 18. Století

Hlavním znakem proměny společnosti byla buržoazní revoluce, která byla provázena velkým průmyslovým rozvojem. Bylo tedy důležité adaptovat vzdělání na potřeby společnosti. Došlo k přelomovým objevům v astrologii a astronomii (byl potvrzen helénismus – středem sluneční soustavy je Slunce), fyziologii i anatomii. Začalo převládat induktivní myšlení nad deduktivním. To znamená, že od jednotlivých skutečností se postupovalo k obecným závěrům. Pro vytvoření obecného závěru bylo důležité provádět pokusy k utvrzení myšlenek. Buržoazní revoluce znamenala větší vliv kapitalistické společnosti a tím potřebu vyučovat také předměty spojené více s praktickým životem.

4.5. Osvícenství

Fenomén osvícenství pro vzdělávání znamenal velký přelom. Charakteristickým rysem tohoto období byla víra v sílu lidského rozumu. Docházelo tedy k osvobození od předsudků ke kritice církve. Důležitým prvkem osvícenství bylo vydání první Encyklopedie, čili Racionálního slovníku věd, umění a řemesel. Jednalo se o velký sborník veškerého tehdy známého vědění a na vydání tohoto díla se podílelo více autorů pod vedením encyklopedisty Denise Diderota.

V českých zemích bylo důležitým krokem ve vývoji vzdělanosti zavedení povinné školní docházky. Tato všeobecná vzdělávací povinnost, jak zněl přesný název, ovšem nebyla školní docházkou, jak ji známe dnes, ale vesnické děti měly stále úlevy, aby mohly pomáhat rodičům s hospodářstvím.

V českých zemích existovaly tři druhy škol – triviální, hlavní a normální a dále také gymnázia.

Tyto typy škol jsou charakterizovány následovně (Vališová, Kasíková; 2007):

1. Školy triviální: většinou byly zakládány při farách a vyučovalo se čtení, psaní, počítání, náboženství a základy hospodaření a průmyslu. Většinou byly jedno až dvoutřídní.
2. Školy hlavní: zakládány byly v krajských městech a obsahem vzdělání byl širší než na školách triviálních. Navíc se vyučovalo latině, slohu, kreslení, geometrii a základům reálií.

3. Školy normální: obsahem vzdělání se podobaly školám hlavním, ale výuka byla rozšířená. Často připravovaly žáky ke studiu na gymnáziích a byly zakládány v zemských městech.

Díky zavedení státní správy do hospodářství a společenského života byly zakládány školy odborné, na které dohlížel stát. Vyučovalo se předmětům obchod, účetnictví, zbožíznalství a právo. Na vysokých školách se vyučovala hlavně medicína, právo a existovaly filozofické fakulty.

4.6. Školství od 19. století

Dalším historickým milníkem společenského a politického vývoje českých zemí byla revoluce roku 1848. Dohled nad školstvím převzalo ministerstvo kultu a vyučování (dříve byl dohled dvorské studijní komise). Největší změny se uskutečnily ve středním a vysokém školství. Také se demokratizační vztahy projeví v pronikání českého jazyka na úroveň jazyka vyučovacího. Na gymnáziích byla prodloužena doba studia na 8 let a také byla zavedena maturita, jež měla zároveň plnit funkci přijímací zkoušky ke studiu na vysoké škole. Studium na gymnáziu bylo rozděleno na dva čtyřleté cykly. Po prvních čtyřech letech byl žák připraven ke studiu na odborné škole nebo pro práci v úřednických funkcích. Pro studium na univerzitě bylo nutné absolvovat celých osm let na gymnáziu. Zaměření gymnázia bylo především humanitní.

Jako opak gymnázia byl založen nový typ střední školy – reálka. Náplň studia byla především přírodovědně-technická a studium trvalo 6 let. K založení tohoto typu školy vedla především potřeba vyrovnat se technickému a průmyslovému pokroku. Dalším krokem bylo založení první české průmyslové školy.

Díky revoluci roku 1848 došlo k uvolnění atmosféry také na vysokých školách. Toto uvolnění spočívalo s větší možností vědecké práce. Pracovníci mohli studovat přírodní vědy, historii, filologii. Univerzity tedy již neplnili pouze funkci vzdělávání pedagogických pracovníků, ale nové fakulty byly postaveny ostatním na stejnou úroveň.

Dalším důležitým historickým milníkem pro rozvoj vzdělávání bylo období mezi světovými válkami. V roce 1918 byla založena Československá republika. Vzhledem k okolnostem formování samostatného státu nebyly změny ve školství příliš velké. Došlo k tzv. malé

reformě školství roku 1922, kdy byla zavedena povinná osmiletá školní docházka na všech školách, a žákům nebyly povoleny žádné úlevy.

Všeobecné střední školy měly dvoustupňovou strukturu a důraz se kladl na studium cizích jazyků. Maturitní zkouška, jako forma ukončení studia na střední škole, byla také rovnou i vstupenkou na vysokou školu. Ale pouze v případě, že se student hlásil na fakultu stejného zaměření. Studenti gymnázií tedy mohli pokračovat ve studiu na humanitním oboru bez přijímacích zkoušek. Jedinou výjimkou byli absolventi reálného gymnázia, kteří mohli pokračovat studiem na jakékoli vysoké škole. Toto se týkalo studentů, kteří absolvovali celé studium na těchto školách. Bylo však také možné opustit školu po prvním stupni a pokračovat na obchodní akademii, učitelském ústavu, vyšší průmyslové škole a vyšší hospodářské škole (Vališová, Kasíková; 2007).

Ve vysokém školství došlo k založení nových univerzit – Masarykovy univerzity v Brně roku 1919 a Univerzity Jana Amose Komenského v Bratislavě téhož roku.

Otázkou vývoje školství po první světové válce bylo nutné se zajímat. Nově vzniklý stát musel držet krok s technickým rozvojem v Evropě i ve světě. Toho se reformní snahy snažili dosáhnout tak, že vzdělání mělo být dostupné všem dětem a ve větších možnostech výběru školy. Docházelo k rozvíjení různých teorií, jak přistupovat ke vzdělávání. Hlavními činiteli těchto snah v základním školství byli především učitelé a různé učitelské organizace. Jedním z největších reformátorů byl Václav Příhoda. Tento původně středoškolský profesor se ve Spojených státech amerických seznámil při svých cestách s tamějším vzdělávacím systémem. Jaká byla tato reforma? Byla rozdělena na dvě dílčí reformy – vnější a vnitřní. Reforma vnější znamenala změnu středoškolského vzdělávání tak, aby bylo dostupné dětem ze všech společenských vrstev. Smyslem této části reformy Václava Příhody bylo vytvoření jednotné vnitřně diferencované školy, kterou měli projít všichni žáci. Autor reformy si ovšem uvědomoval rozdíly mezi žáky a proto jako součást vnější reformy navrhoval diferencované vzdělávací programy vytvořené dle specifických potřeb žáků. Druhou částí Příhodovy reformy byla reforma vnitřní, která zaváděla organizační opatření, vyučovací metody a zásady, způsoby hodnocení. Tyto snahy o reformu školství byly znakem 20. let 20. století.

Po druhé světové válce se rozhořel boj o politický vliv v zemi. S tím byly také spojeny boje o vliv na školství a jeho další směřování. Pravicové politické strany chtěly navázat na předválečné školství a levice chtěla školství reformovat a zavést tzv. jednotné školství.

V dubnu roku 1948 vstoupil v platnost Zákon o jednotné škole, který zaváděl následující strukturu vzdělávacího systému:

1. Mateřské škola – pro děti od 3 do 6 let
2. Národní škola – označení pro 1. - 5. stupeň
3. Střední škola – 6. – 9. stupeň
4. Školy třetího stupně – a) povinné: základní odborné školy
b) výběrové: 4letá gymnázia, 2 – 3leté školy

V roce 1953 došlo kvůli ekonomickým problémům ke změně školského zákona. Povinná školní docházka byla zkrácena o rok a byla zřízena jedenáctiletá střední škola, jejíž poslední tři ročníky byly výběrové. Všeobecně se bralo, že vyučování má nízkou úroveň a vědeckí pracovníci měli vypracovat nový obsah a metody školní práce.

Roku 1958 bylo na sjezdu KSČ ustanoveno prodloužení povinné školní docházky a také k vyslovení požadavku, aby škola byla těsně spojena se životem. Na tyto požadavky reagoval Třetí školský zákon z roku 1960, který obnovuje devítiletou základní školu a zakládá nové typy středních škol – odborná učiliště, učňovské školy a střední odborné školy. Také se v této době objevuje střední škola pro pracující, která během jednoho roku poskytla dělnickým kádrům úplné střední vzdělání s maturitou (Vališová, Kasíková; 2007).

V šedesátých letech došlo ke změnám především v organizaci výuky na základní škole. Na prvním stupni ZŠ byly zaváděny předměty hudební, výtvarná a tělesná výchova a ruský jazyk. Na druhém stupni se objevovaly předměty nepovinné. Díky této uvolněné atmosféře docházelo k více či méně nápadným snahám přiblížit se předválečnému vzdělávání. Tyto změny a snahy byly ukončeny událostmi pražského jara. V sedmdesátých letech přišlo na řadu obnovení socialistického školství.

Školský zákon z roku 1978 určoval desetiletou povinnou školní docházku, která se skládala z absolvování osmileté základní školy a dvouletým studiem na některé střední škole. Tímto student získával střední vzdělání. Socialistický model na ZŠ nebral v úvahu individualitu a schopnosti jednotlivých žáků a pro děti byla tato organizace náročná.

Ve středním školství byla zavedena čtyřletá střední odborná učiliště, která byla zakončena maturitní zkouškou. Politický systém přál, aby co nejvíce studentů dosáhlo na maturitní

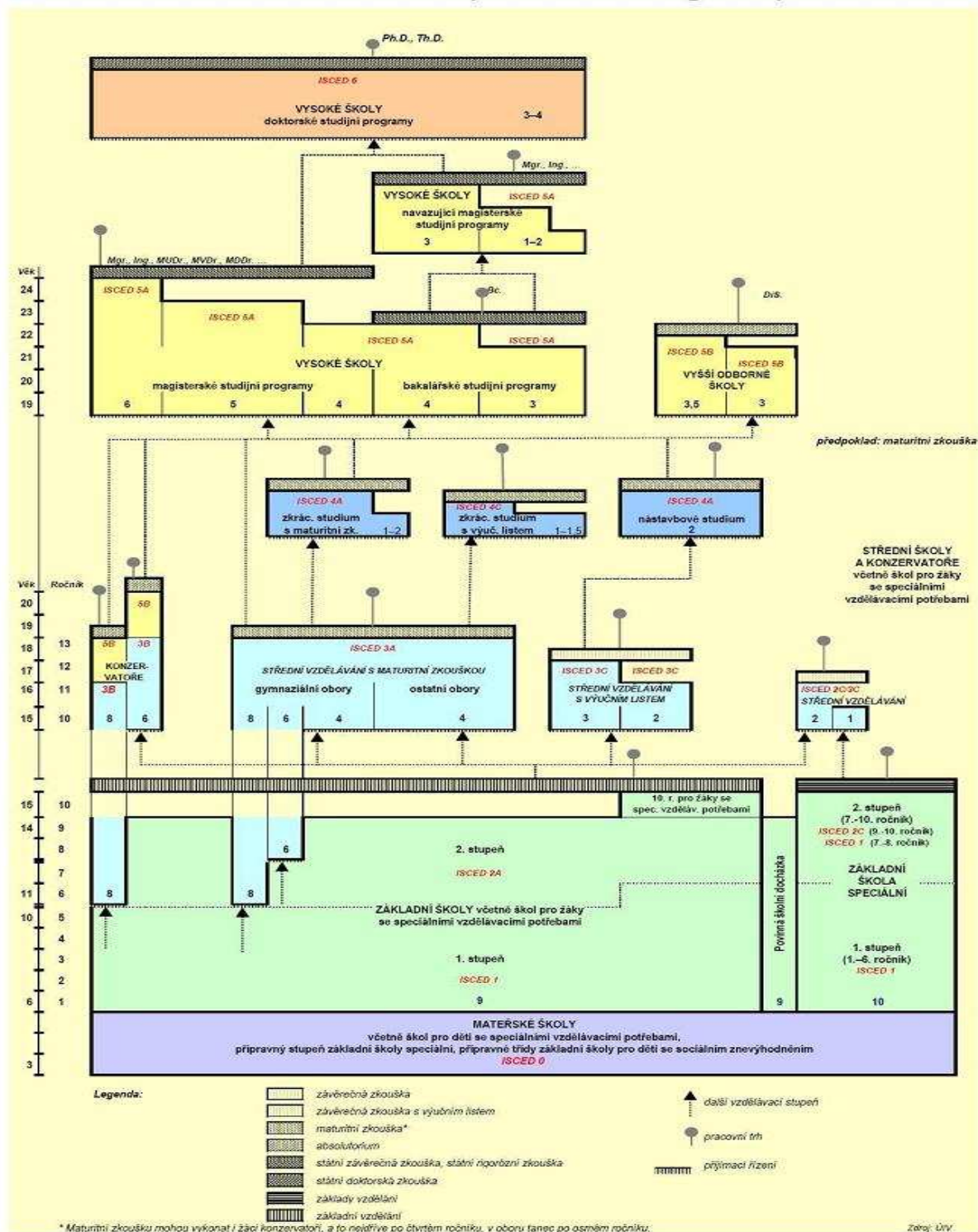
zkoušku. Proto bylo možné jít k maturitní zkoušce i po studiu na učilištích s kratší dobou studia. Studenti však museli absolvovat večerní nebo dálkové studium. Maturitní zkouška již nebyla tak náročným typem testu, že ji dosáhlo mnoho studentů.

4.7. Školství po roce 1989

Dalším významným milníkem českých dějin jsou události z listopadu 1989. Pád socialismu znamenal velké uvolnění poměrů. Centralizovaný politický systém sice zůstal zachován, ale školy získaly samostatnost při mnohých otázkách. Zůstávají však centrální předpisy, které musí být zachovány. Samostatnost se týká především organizační a finanční sféry. Také se začínají objevovat soukromé školy a dochází k zakládání nových typů škol jak středních, tak vysokých a nově také vyšších odborných. Všechny tyto trendy jsou pro české školství důležité, aby absolventi byli schopni obstát na trhu práce.

5. Vzdělávací soustava České republiky

K pochopení školské reformy je důležité vědět, jakou strukturu má současná vzdělávací soustava České republiky.

Obr. 1. Schéma vzdělávací soustavy ČR (zdroj: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vzdelavaci-soustava>)

5.1. Střední odborné školství v České republice

Téma této bakalářské práce je velmi široké. Pokud bychom se chtěli věnovat proměnám funkcí školy na všech úrovních, od mateřských škol po školy vysoké, práce by byla velmi rozsáhlá. Kvůli studiu Učitelství odborných předmětů se následující částí práce zaměřují na střední odborné školy.

5.1.1. Organizace vzdělávání

Do středního školství po absolvování základní školy nastupuje 96 % populace ve věku 15-18 let. Střední školy jsou rozděleny na gymnázia, v nichž je studium uskutečňováno v osmiletých, šestiletých a čtyřletých všeobecných studijních oborech. Na tento typ střední školy nastupuje přes 20 % populace. Necelých 49 % žáků se stává studenty odborných středních škol, jejichž obor je zakončen maturitní zkouškou, 23 % absolvuje dvou až tříleté obory s výučním listem. Pro absolventy oborů s výučním listem je možné pokračovat na dvouletých navazujících studijních oborech, které jsou také zakončeny maturitní zkouškou.

Všichni, kteří získali vzdělání s maturitní zkouškou (dle informací Ústavu pro informace ve vzdělání jde o více než 72 % populace), mohou pokračovat ve studiu na vyšších odborných školách nebo vysokých školách. V roce 2008 nastoupilo na vysoké školy 60 % maturantů.

5.1.2. Participace na vzdělávací politice

Na řízení školství a vzdělávání se rozděluje na několik organizací. Státní správu vykonává ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností a ředitelé škol a školských zařízení, Česká školní inspekce a případně další ústřední orgány, pokud jsou zřizovatelem školských zařízení. Samosprávou jsou pověřeny školské rady, obce a kraje.

5.1.3. Ústřední úroveň

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy připravuje legislativní normy, odpovídá za koncepci, stav a rozvoj vzdělávací soustavy jako celku. Určuje centrální vzdělávací politiku a strategii tím, že připravuje dlouhodobý záměr vzdělávání. Také určuje obsah vzdělávání, kdy je s odborníky z praxe komunikován Národní program vzdělávání. Pro každou úroveň a obor odborného vzdělávání je ministerstvem určován Rámcový vzdělávací program. Podle těchto programů jsou vytvářeny školské vzdělávací programy.

5.1.4. Regionální úroveň

Od 1. 1. 2003 přešly kompetence na krajské úřady. Ty mají zřízen speciální školský odbor a při zastupitelstvu kraje, které je voleno občany kraje, také Výbor pro výchovu, vzdělání a zaměstnanost. Dle dlouhodobého záměru vzdělávání České republiky je krajským úřadem zpracováván dlouhodobý záměr vzdělávání v kraji. Krajský úřad zohledňuje aktuální demografický vývoj, vývoj zaměstnanosti, z analýz trhu práce a poptávky po práci a z hospodářských cílů. Na základě těchto informací je stanovovány cíle pro jednotlivé oblasti vzdělávání, strukturu oborů a kapacitu a také návrh na financování. Od roku 2009 je dlouhodobý záměr vzdělávání zveřejňován ve čtyřletých cyklech. Každoročně je naopak aktualizována zpráva o stavu a rozvoji vzdělávací soustavy v kraji.

Dalším článkem, který je zainteresovaný ve vývoji vzdělávací soustavy, jsou obce s rozšířenou působností. Ty plní vymezené funkce v rámci státní správy pro školy a školská zařízení zřizované obcemi, především v oblasti financování. Obce samotné v současnosti nevykonávají státní správu v oblasti školství. Zřizují a spravují mateřské školy, základní umělecké školy, zařízení pro zájmové vzdělávání či další instituce. Musí zajišťovat školní stravování a zabezpečit péči o žáky mimo vyučovací dobu.

5.1.5. Autonomie škol

Všechny školy jsou ze zákona právně subjektivní. Zřizovatelé školy jsou povinni na základě konkurzního řízení jmenovat ředitele školy. Ředitel školy je odpovědný za kvalitu a efektivitu vzdělávacího procesu, za hospodaření školy, přijímání a propouštění pedagogických pracovníků a za vztahy se zřizovatelem. Dle zákona musí být také zřízena školská rada, která umožňuje rodičům, zřizovateli, zaměstnancům a zletilým žákům, podílet se na správě školy.

5.1.6. Financování

Výdaje na fungování vzdělávací soustavy plynou z veřejného rozpočtu. Větší část je poskytována prostřednictvím MŠMT, další finance plynou z rozpočtů jednotlivých zřizovatelů, tedy krajů a obcí. Ty získávají peníze z centrálně vybíraných daní, kdy jim je dle určitého procenta přidělena částka z celkového rozpočtu.

Financování školských zařízení je rozděleno následovně: přímé náklady na financování, tedy platy pedagogů a ostatních pracovníků, učební pomůcky, hradí MŠMT. Krajský úřad financuje vzdělávací náklady na jednoho žáka v daném druhu školy a vzdělávacím programu.

Výdaje krajského úřadu se liší dle náročnosti studia a potřeb jednotlivých žáků. Všechny výdaje, jak krajské, tak výdaje ministerstva, jsou určovány dle platných ukazatelů. Školy mohou využívat také vlastní finanční zdroje, např. od sponzorů.

Soukromé školy jsou také financovány prostředky MŠMT, ovšem pouze na neinvestiční výdaje. Tyto školy většinou požadují školné, kterým kryjí investice. V celkovém objemu ovšem převažuje financování ze státního rozpočtu.

5.1.7. Hodnocení škol

Hodnocení škol je prováděno Českou školní inspekcí. Tato státní instituce hodnotí výsledky vzdělávání žáků, práci pedagogických pracovníků, vyučovací materiály a vybavení aj. Kontroly České školní inspekce jsou prováděny dle plánu kontrol nebo na základě stížností a jiných podnětů. Dále je hodnocení učitelů prováděno ředitelem, ten je naopak hodnocen zřizovatelem, stejně tak má zřizovatel hodnotit školu sám, dle předem zveřejněných kritérií. Od roku 2007 mají školy za povinnost nejméně jednou za dva roky připravovat, jako podklad pro hodnocení Českou školní inspekcí, vlastní hodnocení školy.

5.1.8. Vyšší sekundární vzdělávání

Do skupiny vyššího sekundárního vzdělávání jsou zahrnuty střední školy poskytující všeobecné i odborné vzdělávání. Střední školy, které poskytují všeobecné vzdělávání, také zahrnují i nižší sekundární vzdělávání, jedná se o gymnázia. Mezi vyšší sekundární vzdělávání řadíme i konzervatoře, které navštěvuje malé procento žáků, poskytující umělecké vzdělávání.

Cílem středních škol je rozvíjení vědomostí, dovedností a hodnot získaných na základní škole a připravit budoucí absolventy na vstup do prvního zaměstnání nebo na další studium na vysoké škole. Cestou k dosažení těchto cílů je poskytnutí všeobecného nebo odborného vzdělání.

Vzdělání na středních školách se řídí školským zákonem, vyhláškou o středním vzdělávání, vyhláškami o přijímání ke vzdělávání a o jeho ukončování a dalšími dokumenty.

V závislosti na délce programu je možné na střední škole získat (Struktury vzdělávání a odborné přípravy v Evropě; 2011):

- a) Střední vzdělání s maturitní zkouškou: po čtyřletém studiu, po šesti nebo osmi let studia (týká se gymnázií) nebo po dvouletém navazujícím studiu
- b) Střední vzdělání s výučním listem – po dvou až třech letech studia
- c) Střední vzdělání – po jednom až dvou letech studia

Vyšší sekundární vzdělávání prošlo po roce 1989 velkým vývojem. Dříve maturitní zkoušky dosáhlo asi 40 % studentů, dnes je však procento výrazně vyšší. Maturitní vzdělání získává asi 70 % všech absolventů vyššího sekundárního vzdělávání, 30 % získává vzdělání v nematuritních oborech. Na 80 % absolventů prošlo odborným vzděláváním, zbytek všeobecným.

Vzdělávání odborné je organizováno ve středních odborných školách a středních odborných učilištích. Střední školy nabízejí široké spektrum oborů, tyto obory jsou rozděleny do 27 skupin. Vzdělávání je uskutečňováno ve čtyřletých oborech nebo v navazujících dvouletých oborech, které je možné navštěvovat po absolvování tříletém studiu se získáním výučního listu.

Vyšší sekundární vzdělávání je uskutečňováno dle rámcových vzdělávacích programů, jejichž obsah je určován centrálně. Podřízenými dokumenty jsou školské vzdělávací programy, které jsou vytvářeny jednotlivými školami.

6. Důležité školské dokumenty

6.1. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*

Jedním z nejdůležitějších dokumentů, které se věnují českému školství, je Národní program rozvoje vzdělávání, tzv. Bílá kniha. Tento dokument formuje cíle vzdělávací politiky České republiky. Je pojata jako systémový projekt, formulující myšlenková východiska, obecné záměry a rozvojové programy, které mají být směrodatné pro vývoj vzdělávací soustavy ve střednědobém horizontu (Bílá kniha, 2001). Dokument se byl vydán roku 2001 a projednávala ho Rada pro vzdělávací politiku při MŠMT. Bílá kniha byla připomínkována mnoha pedagogickými pracovníky a odborníky.

Bílá kniha je členěna do pěti kapitol včetně závěru. Postupně se věnuje východiskům a předpokladům rozvoje vzdělávací soustavy, jednotlivým úrovním školství, terciárnímu vzdělávání a vzdělávání dospělých.

V první kapitole se dokument věnuje rozvoji vzdělávací soustavy a podmínkám tohoto rozvoje. Autoři dokumentu se v této kapitole snaží postihnout a vysvětlit, proč je důležité vzdělávací soustavu transformovat a jaké vlivy je třeba sledovat. Každý člen společnosti by měl být schopný reagovat na stále rychleji se měnící svět a podmínky každodenního života. Současně se v dnešní společnosti objevují prvky individualizace. Každý jedinec musí být schopný obstát ve světě, který na každého z nás klade stále větší nároky. Prodlužuje se tedy doba, potřebná pro získání přípravného vzdělání a výchovu. Vzdělávání se netýká jen dětí a mládeže, ale také dospělých, kteří z důvodu zvyšování své kvalifikace, navštěvují různé specializované programy pro dospělé účastníky. Nabídka vzdělávání se tedy nutně musí rozšířit.

V Bílé knize najdeme cíle, na které se vzdělávací soustava musí zaměřovat:

1. Rozvoj lidské individuality
2. Zprostředkování historicky vzniklé kultury společnosti
3. Vychovávat k ochraně životního prostředí, aby byl zajištěn udržitelný rozvoj společnosti
4. Posilování soudržnosti společnosti

5. Podpora demokracie a občanské společnosti
6. Výchova k partnerství, spolupráci a solidaritě v evropské i globalizující se společnosti
7. Zvyšování konkurenceschopnosti ekonomiky a prosperity společnosti
8. Zvyšování zaměstnatelnosti

Kvůli rozvíjející se společnosti autoři dokumentu definují potřebu poskytnout každému jedinci příležitost k rozvinutí všech schopností. Objevuje se zde nový koncept nazvaný „celoživotní učení pro všechny“. Tendence rozšiřovat vzdělávací systém pro každého zájemce vyplývá nejen ze státních zájmů, ale usilují o něj i nadnárodní organizace. Protože je Česká republika členem mnoha nadnárodních organizací, jsou tyto principy zahrnuty i v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR.

6.1.1. Celoživotní učení pro všechny

V dnešní době se zvýrazňuje potřeba vlastní volby každého člověka. Proto je třeba snažit se o motivaci studentů a žáků tak, aby sami chtěli zvyšovat svou kvalifikaci. Aby mohlo být dosaženo cílů celoživotního učení, je nutné, aby byla vytvořena základna celoživotního učení, řádně se promysleli vazby mezi učením a prací, vymezit nově úlohy a odpovědnosti všech partnerů a vytvářet stimuly pro investování do lidského kapitálu.

6.1.2. Možná rizika při realizaci změn

S každou změnou existuje riziko, že stanoveného cíle nebude dosaženo a projeví se problémy. Při realizaci změn ve vzdělávacím systému se nám možná rizika neprojeví ihned po zavedení změn, ale naopak až v dlouhodobém horizontu. Současně změny nemohou proběhnout všechny najednou, ale naopak postupně zavádět změny v jednotlivých sférách. I myšlení všech stran, které participují na vzdělávací politice, se musí změnit a tato změna se nemůže urychlit.

V dalších kapitolách se Bílá kniha věnuje jednotlivým úrovním české vzdělávací soustavy a změnám, které se těchto úrovní týkají.

Tato bakalářská práce je věnována především odbornému vzdělávání, proto změny ilustrujeme na části, která se věnuje střednímu všeobecnému a střednímu odbornému vzdělávání.

6.1.3. Střední všeobecné a střední odborné vzdělávání

Bílá kniha stanovuje vytvoření Rámcových vzdělávacích programů, které vymezují výstupní kompetence absolventům v takové míře, aby po absolvování studia uspěli na pracovním trhu a v dalším studiu.

Vzdělávací programy mají klást důraz na následující úkoly:

1. Zajišťovat připravenost mladých lidí pro celoživotní učení – střední škola má žáka připravovat na aktivní účast na životě společnosti, rozvíjet schopnost pracovat s informacemi.
2. Podporovat zaměstnatelnost mladých lidí v průběhu celého života – škola má každého připravit na to, aby byl schopný se přizpůsobit různým pracovním příležitostem. Střední škola má žáky vybavit dostatečně širokým všeobecným vzděláním a klíčovými kompetencemi.
3. Rozvíjet široký všeobecný a obecně odborný základ vzdělání – obsah vzdělávání musí být rozšířen o multikulturní výchovu a cizí jazyky.
4. Uplatnit všeobecně použitelné, tzv. klíčové kompetence – změna vzdělávacího systému by měla proběhnout směrem ke zvyšování aktivit, na jejichž základě klíčové kompetence stojí.

6.1.4. Střední odborné vzdělávání

Národní program rozvoje vzdělávání definuje cestou, kterou by změny vzdělávání mohly jít, aby umožnily žákům vybrat si obor a případně ho během studia modifikovat. Způsobem, který by toto umožňoval, aby žádný ze žáků nemusel odcházet ze školy bez odborné kvalifikace. Smyslem má být pružná struktura vzájemně prostupných vzdělávacích programů. Celý vývoj by měl směřovat k vytvoření modulového a kreditního uspořádání vzdělávacích programů.

Dalším problémem je přechod absolventů, kteří nepokračují studiem v terciárním vzdělávání, do praxe. Protože dnes zaměstnavatelé mají omezené možnosti výcviku svých zaměstnanců a školní výcvik probíhá často mimo reálné pracovní prostředí, je důležité, aby vzdělávací systém spolupracoval se sociálními partnery.

6.2. Rámcové vzdělávací programy

Jak již bylo zmíněno v předchozím textu, systém vzdělávání je založen na rámcových vzdělávacích programech (RVP). Rámcový vzdělávací program je jedním z kurikulárních dokumentů, které ustanovuje Národní program rozvoje vzdělávací soustavy v České republice. Jedná se o závazné dokumenty na národní úrovni, jež definují závazné požadavky na vzdělávání v jednotlivých stupních a oborech vzdělání. Především vymezují výsledky vzdělávání, obsah vzdělávání, podmínky realizace vzdělávání a tvorby školních vzdělávacích programů. Znění rámcových vzdělávacích programů má určitou platnost, která zajistí jeho úpravu v dalším vývoji vzdělávací soustavy.

Rámcové vzdělávací programy pouze definují cíle, kterých má být ve vzdělávání dosaženo. Cestu k těmto cílům si stanovují školy samotné ve Školních vzdělávacích programech. Žáci po absolvování vzdělávacího programu mají být uplatnitelní na trhu práce a také schopní se dále vzdělávat. Všichni absolventi mají být schopní je jednodušeji rekvalifikovat v případě potřeby. Pomocí RVP má být dosaženo vyšší kvality a účinnosti odborného vzdělávání (Rámcové vzdělávací programy, Střední odborné vzdělávání).

Pro každý vzdělávací obor existuje jeden rámcový vzdělávací program. Existuje 276 oborů, pro které byly RVP definovány Národním ústavem pro rozvoj vzdělávání a poté schváleny Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Všechny RVP byly zaváděny postupně, první vlna proběhla v červnu 2007, výuka podle nich probíhá od 1. září 2009, a týkala se 63 oborů. V druhé vlně bylo připraveno dalších 82 RVP, dle kterých se učí od 1. září 2010. V květnu 2009 byl zveřejněn seznam dalších 82 RVP, podle kterých se začalo učit 1. září 2011. V poslední vlně bylo připraveno 49 RVP, s výukou podle těchto RVP se má začít nejpozději 1. září 2012.

Do rámcových vzdělávacích programu jsou zakomponovány cíle, které definovala komise UNESCO – učit se poznávat, učit se učit, učit se být a učit se žít s ostatními. Všechny požadavky na získané odborné vzdělání a kompetence vycházejí z požadavků zaměstnavatelů a společnosti. Dříve byl obsah učení určován centrálně, dnes je učení způsobem, jak dosáhnout určených cílů.

6.2.1. Cíle středního odborného vzdělávání

Cíle středního odborného vzdělávání jsou popsány v Rámcových vzdělávacích programech odborného vzdělávání.

1. Učit se poznávat

Tento pojem znamená, že žáci si mají osvojit nástroje pochopení světa a rozvinout dovednosti potřebné k učení se.

Vzdělávání směřuje k:

- a) Rozvoji základních myšlenkových operací, paměti a schopnosti koncentrace
- b) Osvojení obecných principů a strategií řízení problémů, osvojení dovedností potřebných pro práci s informacemi
- c) Získání takové struktury poznatků, aby žáci byli schopní lépe poznat a pochopit svět, v němž žijí
- d) Prohloubení a rozšíření vědomostí žáků o světě, který je obklopuje
- e) Porozumění potřebným vědeckým, technickým a technologickým metodám, nástrojům a pracovním postupům z různých oborů lidské činnosti
- f) Osvojení poznatků, pracovních postupů a nástrojů potřebných pro kvalifikovaný výkon povolání a pro uplatnění se na trhu práce
- g) Rozvoji dovednosti žáků učit se a být připraven vzdělávat se celoživotně

Učit se pracovat a jednat

Smyslem tohoto cíle je vyrovnávat se s určitými situacemi, naučit se pracovat v týmech a umět vykonávat povolání a pracovní činnosti, pro které byl žák připravován.

Vzdělávání směřuje k:

- a) Tvořivého postoje žáků k problémům a hledání konstruktivních řešení
- b) Adaptabilitě na nové podmínky a kreativitě

- c) Rozvoji aktivního přístupu k pracovnímu životu a své kariéře a schopnosti přizpůsobovat se požadavkům trhu
- d) Zodpovědnému přístupu k týmové i samostatné práci
- e) Plnění svých povinností a respektování pravidel
- f) Schopnosti správně odhadovat možnosti a schopnosti nejen své, ale i ostatních
- g) Dovednosti vést kvalitní diskusi, obhájení svého postoje i chápání postojů ostatních
- h) Schopnosti chápat svou práci a pracovní činnost jako příležitost k seberealizaci

2. Učit se být

Pod pojmem učit se být je skrytá potřeba rozumět vlastní osobnosti a jejímu utváření a současně jednat dle svého úsudku a své odpovědnosti a také v souladu se společností.

Vzdělávání směřuje k:

- a) Rozvoji tělesných i duševních schopností žáků a také jejich dovedností
- b) Prohlubování dovedností potřebných k sebepoznání, sebereflexi a sebehodnocení
- c) Utváření adekvátního sebevědomí
- d) Utváření vlastního kritického, svobodného a nezávislého myšlení, k rozvoji úsudku
- e) Přijímání zodpovědnosti za vlastní myšlení, rozhodování a jednání
- f) Kultivaci emočního prožívání žáků, včetně vnímání estetická
- g) K rozvoji kreativity a imaginace
- h) Rozvoji volných vlastností žáků
- i) Rozvoji specifických schopností a nadání žáků

3. Učit se žít společně

Umět žít s ostatními členy společnosti, najít si své místo a podílet se na životě společnosti.

Vzdělávání směřuje k:

- a) Respektování života
- b) Vytváření úcty k živé i neživé přírodě, chápání globálních problémů a ochraně životního prostředí
- c) Prohlubování osobní, národnostní a občanské identity a současně k respektování identity jiných lidí
- d) Tolerantnímu vztahu k jiným lidem, zamezování rasismu, xenofobii a předsudků vůči ostatním rasám a národům
- e) Utváření slušného a odpovědného chování a čestného života
- f) Potřebě cítit zapojit se do občanského života a spolupracovat na zachování demokracie
- g) Rozvoji komunikativních dovedností a dovedností potřebných pro hodnotný život partnerský i v širším kolektivu

6.3. Klíčové kompetence v odborném vzdělávání

Důležitým a často zmiňovaným pojmem je spojení klíčové kompetence. O definici klíčových kompetencí se začalo debatovat již v 70. letech minulého století v Německu. Již tehdy si strany participující na vzdělávací politice byly vědomy rychlých změn, které se ve společnosti udávají a nutnosti připravovat mladé generace na to, že svět se mění dynamicky a je nutné tyto změny respektovat a přizpůsobovat se jim. Jak tedy pojmenovat a definovat vědomosti, dovednosti, návyky a postoje, které si každý z nás musí osvojit, aby v životě obstál?

Pro potřeby této bakalářské práce se budeme věnovat klíčovým kompetencím středního odborného vzdělávání.

V roce 2007 byla představena zatím poslední koncepce klíčových kompetencí ve středním odborném vzdělávání. Do rámcových vzdělávacích programů a definice jednotlivých kompetencí byl zahrnut evropský koncept klíčových kompetencí pro celoživotní vzdělávání. V rámci Evropské unie jsou klíčové kompetence brány jako kombinace znalostí, dovedností a postojů odpovídajících určitému kontextu a definovány jako kompetence, které všichni potřebují ke svému osobnímu naplnění a rozvoji, aktivnímu občanství, sociálnímu začlenění a pro pracovní život (NUOV - <http://www.nuov.cz/koncepce-kk>, 2011)

Evropský rámec zahrnuje osm oblastí klíčových kompetencí:

1. Komunikace v mateřském jazyce
2. Komunikace v cizím jazyce
3. Matematické kompetence a základní kompetence v oblasti vědy a technologií
4. Kompetence v oblasti digitálních technologií
5. Kompetence učit se učit
6. Sociální a občanské kompetence
7. Smysl pro iniciativu a podnikatelské myšlení
8. Kulturní povědomí a vyjádření

Podrobný popis těchto klíčových kompetencí je definován v každém rámcovém vzdělávacím programu. Dále jsou klíčové kompetence detailněji zpracovávány do školních vzdělávacích programů.

Dosažení určitého stupně kompetencí je důležité také pro plynulý přechod do zaměstnání. V roce 2008 byla pod záštitou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Evropské unie provedena studie požadavků zaměstnavatelů a připravenosti absolventů škol, jejíž část se věnovala také kompetencím, kterých mají dle zaměstnavatelů absolventi různých úrovní odborného vzdělávání. V této studii je pozornost věnována absolventům středních škol s výučním listem, s maturitou (SOŠ), vyšších odborných škol (VOŠ) a vysokých škol (VŠ). Kompetence jsou pro potřeby této studie rozděleny na profesní a klíčové. Profesní kompetence jsou odborné, úzce spojené s profesními požadavky. Klíčové kompetence jsou znalosti, schopnosti a dovednosti, které můžeme uplatnit v běžném životě a zaměstnání v jakémkoli oboru.

Požadavky zaměstnavatelů na absolventy se mění dle úrovně vzdělání. U vyučených pracovníků se důraz klade především na čtení a porozumění pracovním instrukcím, ochotu učit se, schopnost týmové spolupráce a schopnost se přizpůsobit. Rozdíly také můžeme vidět u sektoru, který pracovníka zaměstnává. V sekundárním sektoru je důležité, aby zaměstnanec především porozuměl pracovním instrukcím, v terciárním a sekundárním sektoru se k požadavkům přidává ještě schopnost nést zodpovědnost.

U absolventů střední odborné školy s maturitou patří mezi nejdůležitější klíčové kompetence také čtení a porozumění pracovních instrukcí, ochota učit se, komunikační schopnosti, schopnost týmové spolupráce a také vyhledávání a práce s informacemi. Další kompetencí je schopnost nést zodpovědnost a řešit problém. Požadavky zaměstnavatelé se rozšiřují o znalost cizích jazyků, především v terciárním a kvartérním sektoru. Na českém pracovním trhu často operují firmy se zahraniční účastí. Pouze v Libereckém kraji můžeme najít mnoho firem, jejichž sídlo je v Německu, Itálii či Japonsku. I české firmy hledají zaměstnance, kteří umí některý ze světových jazyků, a to z důvodů zahraničních obchodních partnerů, dodavatelů i zákazníků.

Když byla zaměstnavatelům položena otázka, které klíčové kompetence je nutné rozvíjet, u vyučených se nejčastěji objevilo rozvíjení ochoty se učit a nést zodpovědnost. V terciárním a kvartérním sektoru je důraz kladen také na komunikační schopnosti. U absolventů středních

škola s maturitou kladou zaměstnavatelé všech sektorů důraz na znalost cizího jazyku a schopnost řešit problém. Důležitou schopností je také nést zodpovědnost.

Předpokládá se, že poroste význam znalosti cizích jazyků, ochota se učit, schopnost vyhledávat informace a adekvátně je aplikovat a také komunikační schopnosti.

Je zřejmé, že pokud chce být absolvent uplatnitelný na trhu práce, je důležité, aby uměl pracovat s informacemi, pod tuto kompetenci můžeme zahrnout i porozumění pracovním instrukcím. Stejně tak je důležité i umět komunikovat se svým okolím, kolegy v práci i lidmi, které potkáváme v běžném životě. Absolvent, který bude chtít mít možnost si zaměstnání vybrat, bude muset být ochotný se učit. Často se může stát, že se v pracovním životě odchýlí od studovaného oboru.

7. Vzdělávání a globální kontext

Vývoj českého školství je důležitý také vnímat v globálním kontextu. Dnešní společnost má na rozdíl od období před rokem 1989 mnohem více možností. Ať už jde o výběr vzdělávací instituce dle svého vlastního uvážení, možnosti cestování nebo vlastního podnikání. Díky rozvoji informačních technologií a politickému uvolnění západního světa má dnešní člověk téměř neomezené možnosti rozhodnout se dle svého uvážení. Každá možnost, která se nám naskytá, však s sebou přináší také jistá omezení a abychom mohli tuto možnost využít, musíme něco obětovat. Ve vzdělávání se nespokojíme pouze s výukou čtení, psaní a počítání. Jedinec, který opustí vzdělávací instituci, musí být schopen myslet nejen svobodně, ale také zodpovědně. Samozřejmě jsou klíčové kompetence rozděleny dle jednotlivých stupňů vzdělávání. My se dále budeme věnovat pouze vyššímu sekundárnímu vzdělávání, tedy středním školám.

Ve vývoji českého vzdělávání hraje velkou roli také členství v nadnárodních organizacích. Organizací s největším vlivem je Evropská unie. Již od roku 1957, kdy bylo tzv. Římskou smlouvou založeno Evropské hospodářské společenství, předchůdce dnešní Evropské unie, je vzdělávací politika jedním z ústředních zájmů této organizace. Jaké důvody vedou k zaměření na vzdělávání? Evropská unie se již od začátku integračních snah snaží stát dynamickou světovou ekonomikou. Tyto snahy je nutné doplnit obyvateli, kteří mají široké odborné znalosti a jsou schopni se vzdělávat i mimo školské instituce. Každý člověk by měl mít příležitost se nepřetržitě vzdělávat a stát se tak konkurenceschopným na trhu práce. Pokud se jednotlivé státy snaží, aby jejich obyvatelé byli konkurenceschopní, vede to k rozvoji ekonomiky. Pokud tedy chceme být součástí západního světa, nezbyvá nám nic jiného, než se přizpůsobit těmto trendům.

Vzdělávací politika EU ovšem není základní politikou, nýbrž politikou tzv. doplňující, kdy Evropská unie neukládá členským státům pravidla pro vzdělávání, ale jen doporučuje, kam a jakým způsobem vzdělávání směřovat.

V rámci EU existuje mnoho nástrojů, jež pomáhají rozvíjet jednotlivé systémy vzdělávání. Důležitý pojem je EURYDICE (The International Network of Education in Europe; založeno roku 1980). Jedná se o síť informačních oddělení, která sbírají data o jednotlivých školských systémech a snaží se usnadnit pochopení jiných vzdělávacích systémů. Na internetovém portálu Eurydice je možné najít databáze s informacemi, kalendáře školního (popřípadě

akademického) roku jednotlivých členských států. Mezi hlavní výstupy této organizace patří srovnávací analýzy a popisy jednotlivých školských systémů, terminologické příručky a databáze.

Od roku 2007 je Eurydice součástí Programu celoživotního učení (Lifelong Learning Programme – LLP). Tento program zahrnuje čtyři odvětvové programy věnující se jednotlivým etapám vzdělávání:

1. Comenius – program pro předškolní vzdělávání, základní školy a střední školy
2. Erasmus – program pro vysokoškolské studenty, dochází k výměnám studentů i pedagogů
3. Leonardo da Vinci – program věnující se odbornému vzdělávání a odborné přípravě
4. Grundtvig – program zaměřený na vzdělávání dospělých

V České republice spadá Program celoživotního učení pod Národní agenturu pro evropské vzdělávací programy (NAEP).

Jednotlivé odvětvové programy se dají globálně popsat jako snahy o zvýšení mobility studentů i pedagogických pracovníků, přibližování školských systémů členských států a zvyšování znalostí cizích jazyků.

Pro zajímavost je možné uvést částku, která je na průběh Programu celoživotního učení Evropskou unií přidělena. Na 7 let trvání programu (2007-2013) je vyčleněno 6,97 miliard euro. Státy začleněnými do LLP nejsou jen členské státy EU, ale také Norsko, Lichtenštejnsko, Island, Švýcarsko, Chorvatsko a Turecko (poslední dvě země jsou zatím zeměmi kandidátskými).

7.1. Budoucnost vzdělávání v EU

Snahou Evropské unie je přibližovat jednotlivé soustavy vzdělávání stejnému cíli. Kvůli tomuto jednání byl zaveden Evropský rámec kvalifikací (EQF). Od roku 2012 by každá nová v EU vydávaná kvalifikace měla odpovídat jedné z osmi referenčních úrovní kvalifikace.¹ Evropský rámec kvalifikací je podpurným nástrojem vzdělávací politiky a dotýká se

¹ Národní ústav odborného vzdělávání – www.nuov.cz

všeobecného i odborného vzdělávání, vzdělávání dospělých, odborné přípravy i vysokoškolské vzdělávání. Kvalifikace jsou srovnávány dle obsahu a profilu, nikoli podle metod a postupů poskytování.

Sledování a zavádění Evropského rámce kvalifikací je důležité kvůli možnosti uplatnění každého jedince na evropském trhu práce. Díky otevřenému pracovnímu trhu má každý obyvatel ČR možnost vycestovat za prací do jiného členského státu EU. Kvůli tomu je důležité, aby jednotlivé školské systémy byly jednoduše srovnatelné. Zavedení společného rámce kvalifikací neslouží pouze ke srovnávání vzdělání dosaženého ve školách, ale také různými rekvalifikačními kurzy a dalšími formami vzděláváním dospělých. Dosaženou úroveň kvalifikace dle EQF si tedy každý může během života zvyšovat.

Přehled jednotlivých úrovní Evropského kvalifikačního rámce je uveden v příloze A.

8. Faktory ovlivňující školu

Jak již bylo naznačeno, škola nefunguje jako izolovaná organizace, ale naopak je součástí složitého systému a její fungování ovlivňuje mnoho faktorů. Tyto faktory můžeme rozdělit na vnější a vnitřní.

8.1. Vnější faktory ovlivňující školu

Mezi vnější faktory ovlivňující školu můžeme zařadit faktory sociokulturní, sociální, ekonomické a politické.

8.1.1. Civilizační a kulturní faktory

Úkolem školy je pokračovat v socializaci jedince, která byla započata v rodině. Nemůže tak ovšem činit dle stále stejných pravidel. Stejně jako se rozvíjí a mění společnost, musí se měnit i fungování školy. Je nutné, aby škola reagovala na měnící se kulturní prostředí a držela s ním krok. Na jaké změny však musí škola reagovat?

V první řadě dochází ke změně modelu rodiny. Synonymem dnešního vývoje společnosti by mohla být individualizace, jak říká sociolog Jan Keller ve svém díle *Tři sociální světy*, kde se věnuje sociální struktuře dnešní společnosti. Dnes se často setkáváme s neúplnými rodinami, kdy chybí některý z rodičů, např. kvůli rozvodu manželství. Stejně tak dříve bylo zvykem, že několik generací žilo při sobě, ale dnes je i na tomto poli situace jiná. Díky prodlužující se době života se naši prarodiče dožívají vyššího věku, ale vzhledem k tomu, že rodiny již nežijí na jednom místě, jsou setkání omezena pouze na příležitostní setkávání. Dalším důvodem, proč je narušen model tradičního fungování rodiny, může být zaměstnanost žen. Dříve rodinám stačil jeden příjem, ale vzhledem ke změnám v ekonomice je většinou nutné, aby do zaměstnání docházeli oba manželé. Jeden příjem rodinám stačil především v době, kdy většina lidí byla zaměstnána v primárním (zemědělství) a sekundárním (průmysl) sektoru. V posledních desetiletích dochází k přechodu do terciární sféry (služby) a navíc ještě to kvartérní sféry (zdravotnictví a školství). Je zřejmé, že o čím vyšší sféře budeme hovořit, tím méně je tato produktivní. Dochází ke snižování platů a tedy i nutnosti, aby ekonomicky aktivní byli oba rodiče. Z tohoto důvodu může také docházet ke snižování objemu času, který dříve alespoň jeden z rodičů mohl věnovat dítěti. Škola tedy dnes musí klást větší důraz na socializaci dítěte. Nelze ovšem suplovat roly rodiny úplně.

Velkých změn také doznala společnost ve vztahu ke kultuře a rozvoji techniky a technologií. Součástí každodenního života se staly moderní přístroje, které nám umožňují vyhledávat informace a být v kontaktu s přáteli či rodinou téměř nepřetržitě. Přenos informací je dne mnohem rychlejší, než byl před pouhými několika lety. Můžeme si tedy hledat informace jakkoli a kdykoli, je ovšem velmi důležité vědět, kde najdeme informace dostatečně kvalitní. Nejedná se pouze o televizi, ale také o internet. Rozvoj informačních a komunikačních technologií (ICT) přináší do společnosti velké změny. Ve vzdělávací politice hraje zaměření na ICT nepostradatelnou roli a je zařazena do kurikulárních dokumentů. Důraz na vzdělávání v této oblasti by měl být velký. ICT nám mohou usnadnit mnoho věcí, ať se jedná o studium či jiné záležitosti. Žáky je ale důležité naučit vidět rozdíl mezi reálným a virtuálním světem.

8.2. Celoživotní učení pro všechny

Synonymem pro změnu vzdělávacích systémů nejen v České republice je také pojem celoživotní učení. Jedná se zpřístupňování rozvoje kvalifikací napříč společnostmi. Evropské ekonomiky mají často problémy se zaměstnaností, která brání ekonomickému rozvoji zemí. Aby bylo možné s nezaměstnaností bojovat a zabránit jí, je důležité, aby potenciální zaměstnanci byli schopni adaptovat se dle požadavků zaměstnavatelů. Dnes již není jednoduché udržet se v oboru, ve kterém jsme získali kvalifikaci. V rychlejším tempu totiž dochází k přelivu odvětví do zemí s levnější pracovní silou. Příkladem může být textilní průmysl, kdy náklady na výrobu v České republice jsou výrazně vyšší než v asijských zemích. Dá se očekávat, že v následujících desetiletích dojde k dalším změnám ve struktuře průmyslu. Dalším faktorem, který souvisí se zaváděním myšlenky celoživotního učení, je stárnutí populace. Předpoklad budoucího vývoje nastiňují následující tabulky.

Tab. 1: Budoucí vývoj složení obyv. podle hlavních věk. skupin, ČR, 2002-2050

	0-14	15-64	65+
2002	1 589 766	7 195 541	1 417 962
2005	1 487 148	7 302 144	1 446 681
2010	1 400 028	7 286 202	1 596 812
2015	1 426 352	7 011 496	1 864 146
2020	1 408 644	6 786 952	2 088 333
2025	1 346 384	6 669 506	2 201 310
2030	1 274 155	6 520 205	2 308 073
2035	1 219 739	6 337 422	2 399 918
2040	1 197 000	5 964 564	2 633 554
2045	1 190 477	5 569 751	2 862 020
2050	1 173 004	5 309 251	2 956 079

Tab. 2: Budoucí vývoj složení obyv. podle hlavních věk. skupin, ČR, 2002-2050 (v %)

	0-14	15-64	65+
2002	15,6	70,5	13,9
2005	14,5	71,3	14,1
2010	13,6	70,9	15,5
2015	13,8	68,1	18,1
2020	13,7	66,0	20,3
2025	13,2	65,3	21,5
2030	12,6	64,5	22,8
2035	12,2	63,6	24,1
2040	12,2	60,9	26,9
2045	12,4	57,9	29,7
2050	12,4	56,3	31,3

Zdroj: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=34

V tabulce č. 1 můžeme vidět, že v roce 2050 bude ve skupině 15-64 let, můžeme ji nazvat skupina produktivního věku, o 14 % obyvatel více než v roce 2010. Můžeme si také všimnout, že ve skupině od 65 let věku, vzroste procentuální zastoupení této skupiny o téměř 16 % proti roku 2010. Znamená to téměř dvakrát tolik obyvatel v neproduktivním věku. Tento fakt může být dalším argumentem, proč připravovat již žáky na základních a středních školách pro celoživotní učení. Fyzická síla se s vyšším věkem snižuje, pro dosažení úspěchu na pracovním trhu je nutné umět se přizpůsobit. Jak již bylo zmíněno, mění se struktura průmyslu ve prospěch terciárního a kvartérního sektoru. Díky této změně bude možné zaměstnávat lidi ve věku, který dnes považujeme za důchodový. Rozporem k této informaci je nižší produktivita těchto sektorů.

8.2.1. Ekonomické faktory

Již bylo zmíněno, že dochází k prudkým změnám ve společnosti i ekonomice. Změny v technologiích, světovém obchodu a výrobě jsou určující pro celkové změny společnosti. Tyto proměny často nejsme schopní předvídat. Přesto musíme být připraveni na ně reagovat. První institucí, která musí reagovat, je právě škola.

Změny v ekonomické sféře znamenají změny v pracovním trhu a profesní struktury. Fenomémem 21. století je rozvoj terciárního sektoru ekonomiky. V minulých stoletích ekonomiky procházely vývojem od zemědělství (primární sektor) přes průmysl (sekundární sektor) až po terciární sektor – služby. Do budoucna se očekává, že větší zastoupení na trhu bude mít sektor kvartérní – vzdělávání a zdravotnictví. S touto přeměnou hospodářství se pojí

další jev, stále vyšší nároky na vzdělání zaměstnanců a současně stále nižší produktivita. Nejvíce produktivní je sektor zemědělství a průmyslu, sektory služeb, vzdělávání, finančních služeb a zdravotnictví jsou méně produktivní. Tím máme na mysli, že si na sebe sektor nevydělá, spíše musí být sponzorován z jiných sektorů. To s sebou přináší snižování úrovně hospodářství. Vyšší nároky kladené na zaměstnance v terciárním a kvartérním sektoru znamenají delší školní i mimoškolní vzdělávání, které je finančně nákladnější.

Pokud se zastavíme u průmyslu, můžeme si všimnout několika charakteristik. Díky rozvoji technologií je často lidská práce nahrazována stroji. Firmy se často snaží ušetřit právě na svých zaměstnancích a tak se setkáváme s časově omezenými pracovními smlouvami, které snižují rizika plynoucí ze sezónních výkyvů produktivity. Ovšem riziko je předáváno na stranu zaměstnance. Současně jsou firmami využívány možnosti různých kooperací – např. outsourcing (část výroby je realizována u externích partnerů, kdy kooperant opět přejímá rizika). Dalším znakem globalizace a zkracování vzdáleností mezi různými kouty světa je přesouvání jednoduché výroby do zemí s levnější pracovní silou. Příklad bychom mohli najít i v českém průmyslu. Vedoucími odvětvími býval průmysl textilní a sklářský, v dnešní době jsou oba tyto obory ve stínu převážně automobilového průmyslu.

Změny v zaměření hospodářství jsou velmi rychlé a v posledních desetiletích doznal průmysl velkých změn. Lidský kapitál je dle ekonomických teorií jedním z výrobních faktorů. Aby byl efektivně využíván, musí být v souladu požadavky trhu práce a nabídka vzdělávání. Tato problematika není jednoduchá, protože změny průmyslu probíhají ve větší rychlosti, než můžou probíhat změny ve školství. Vždy je nutné změny řádně promyslet, zanalyzovat podmínky, ve kterých se společenské změny udávají a vymyslet koncepci, kterou bude proměna školství následovat. V Libereckém kraji jsou zaměstnavatelé, kteří můžou vyslovovat požadavky na schopnosti, znalosti a dovednosti, které mají mít absolventi místních středních odborných škol. Vždy se ale může stát, že za rok už nebudou tyto požadavky aktuální, případně onen potenciální zaměstnavatel už nebude v kraji vůbec existovat. Je tomu jen pár let, kdy byly některé firmy přestěhovány dokonce do jiných zemí, za zmiňovanou levnější pracovní silou. Dlouhodobější odhad ekonomického vývoje celé ČR i jednotlivých krajů není možné realizovat.

Z těchto souvislostí by nám mohlo vyplynout, že školy by měly poskytovat obecné vzdělání, základní orientaci v záplavě informací. Absolventi musí být připraveni na různé požadavky. Důraz se tak může klást na schopnost práce s informacemi, přizpůsobení se požadavkům a

situacím. Konkrétní požadavky zaměstnavatelů budou plnit poskytovatelé dalšího vzdělávání, školicí centra (v Liberci jde například o Centrum vzdělávání Libereckého kraje na Masarykově ulici). Novým pojmem se totiž stává celoživotní zaměstnatelnost (Walterová, 2004b). To znamená, že jedinci nebudou celý život nebo jeho převažující část v jednom zaměstnání, ale naopak bude pro každého nutné být flexibilní a připraven na změnu zaměstnaná a tím i požadavků. Ve školských dokumentech jsou tyto změny nazývány klíčové kompetence.

8.3. Vnitřní faktory ovlivňující školu

Vnitřní faktory ovlivňující školu často reakcí na faktory vnější. Mezi tyto faktory můžeme zahrnout Inovační procesy ve škole, celkovou autonomii školy ve vztahu k okolí a ostatním organizacím a také vnitřní školní řád.

8.3.1. Inovační procesy

Potřeba inovace školy vyplývá z potřeby instituce školy reagovat na změny ve společnosti. V praxi byly definovány dva modely, které motivují ke změnám. Jedná se o model prosazovaný mocensky shora, čili vládou či monarchií. Jedná se o centrálně organizovanou školskou soustavu. Odpovědnost přebírá byrokracie. Druhý model je prosazovaný zdola, tedy rodinami a místními komunitami.

Od 90. let minulého století můžeme mluvit o několika proinovativních jevech. Těmi jsou rovné šance v oblasti výchovy a vzdělávání, idea svobody a odpovědnosti. K realizaci těchto idejí je nutné zohlednit změny role a funkce školy, vnitřní organizaci školy, vztahy mezi aktéry (žáci, učitelé, rodiče), obsah vzdělávání a využívání metod a forem práce.

8.3.2. Autonomie školy

Aby škola byla místem, které reaguje na potřeby žáků i místních komunit, je nutné, aby měla jistou úroveň autonomie. Především na poli rozhodování, znalosti svých zájmů, schopnosti prosazení těchto zájmů, rozvíjené sama sebe. Autonomie školy se týká několika oblastí – právní, ekonomické a pedagogické samostatnosti. Především pedagogická samostatnost je dnes školám dána systémem – vytváření rámcových a školních vzdělávacích systémů.

8.3.3. Školní řády

Školní řád je normou, dle které se mají řídit žáci i učitelé a jiní pracovníci školy. Měl by obsahovat normy chování žáků, docházku do školy, zacházení se školním majetkem, provoz školy a povinnosti žáků i zaměstnanců. Školní řád by měl také mít nějaké vlastnosti, vycházející z legislativních materiálů. Předpokládá se, že školní řád je humánní, smysluplný, srozumitelný, neobsahuje příliš velký počet pravidel, je pozitivně formulován, funkční, kontrolovatelný, splnitelný, přiměřený věku žáků a situaci ve škole, práva a povinnosti jsou vyvážené a školní řád je flexibilní.

9. Budoucí vývoj školy

Pokud se věnujeme proměnám funkcí školy, které probíhají, musíme se zaměřit i na budoucí vývoj školství. Této tematice se věnují odborníci již mnoho let. Nejznámější studií je tzv. Delfská studie, ve které byly nastíněny možnosti, jak se bude vyvíjet vzdělávání v budoucnosti. V této práci autoři došli k závěru, že postavení školy jako socializační instituce bude upevněna. Podle odborníků mělo dojít posílení všeobecných vzdělávacích institucí gymnaziálního typu. Dnes můžeme v krajské vzdělávací politice pozorovat snahu o eliminaci víceletých gymnázií a slučování čtyřletých gymnázií s jinými školami.

V Delfské studii je také zmíněn přechod od jednotlivých oddělených předmětů k jejich propojování a využívání projektového vzdělávání. Tento předpoklad se potvrdil. Na odborných školách vyučující často využívají projektového vyučování.

Teorie týkající se budoucnosti školství se dají rozdělit na tři hlavní směry – zachování (extrapolace), posílení (rescholarizace) a oslabování až zánik školy (descholarizace) (Walterová, 2004b). V současné době se jako velmi pravděpodobné jeví, že funkce školy budou posilovat. Především jejich funkce socializační a také vzdělávací a kvalifikační. Střední odborné školy budou především plnit funkce vzdělávací a kvalifikační. Školy by měli spolupracovat s budoucími zaměstnavateli jejich studentů a realizovat praktickou výuku na půdě zaměstnavatele. To posílí nejen profesní kompetence budoucích absolventů, ale také naučí základním pracovním návykům.

Delfská studie model posilování školy rozděluje do dvou dalších teorií:

1. Komunitní model školy: škole jsou ponechány některé její funkce, především vzdělávací a kvalifikační. Dochází ovšem k posílení důrazu na kulturní, sociální cíle a výchovu. Projevuje se princip celoživotního učení, školy se podílejí na vzdělávání dospělých. Tato teorie počítá s větší účastí rodičů, občanů, sociálních skupin a podniků na životě školy.
2. Model učící školy: čtvrtý model počítá s prohloubením řízení individuálních učebních procesů žáků a vnitřním sebezdokonalováním škol, což je nutné pro potřeby rozvíjející se společnosti vědění. Aby mohlo docházet k individuálnímu přístupu k žákům, bude nutné veřejné školství více podporovat, také finančně.

Pro střední školu je více pravděpodobný model učící školy. Studenti si totiž vybírají své zaměření a určitá individualizace je běžná.

Model komunitní školy bude spíše běžný pro školy základní. Větší roli bude hrát funkce socializační a výchovná.

10. Závěr a diskuze

Cílem této práce bylo zanalyzovat společenské a ekonomické podmínky fungování školy v 21. století. Pro pochopení všech souvislostí je nutné znát smysl a cíle fungování instituce školy již od historie. Je nezbytné vědět, jak se škola proměňovala v čase a jaké jsou její funkce dnes, na začátku dalšího století.

Všeobecný společenský vývoj probíhá ve stále vyšším tempu. To je dáno také technologickým pokrokem a rozvojem dopravní infrastruktury a informačních technologií. Dnes se během několika minut můžeme dozvědět o událostech například v Jižní Americe. Předchozí generace tuto možnost neměli, informace se šířily mnohem pomaleji. Společně s informacemi se samozřejmě šíří i znalosti v oblasti technologií. To nás nutí přizpůsobovat se tempu společnosti. Jedním z největších symbolů rozvoje technologií je rozvoj komunikační techniky. Ještě před 15 lety byl mobilní telefon a internet ojedinělým jevem. Dnes si život bez těchto vymožeností neumíme představit. A každý z nás ví, že starší generace mívají s používáním telefonů či počítačů problém. Proto je důležité, aby nás škola připravovala k otevřenosti k novým technologiím, k základní orientaci ve světě komunikace. Nevíme sice, kam se vývoj v této oblasti posune během následujících let a desetiletí, ale musíme se snažit udržet s vývojem krok.

Další oblastí mající na společnost velký vliv je ekonomická sféra. Víme, že za posledních 100 let jsme prošli několika hospodářskými krizemi vyvolanými různými příčinami, naposledy v roce 2008. Během poslední hospodářské krize, která se dotkla i České republiky, bylo mnoho lidí propuštěno z práce. Často museli nové zaměstnání hledat v jiném oboru, než měli vystudovaný. Vzhledem k hospodářskému vývoji bude muset být zaměstnanec budoucnosti připraven na častější přechod mezi obory. Dříve bylo běžné celý život pracovat v jednom oboru, dokonce i ve stejném podniku. V posledních letech a velmi pravděpodobně i v následujících desetiletích bude jedním ze znaků pracovního života častější střídání pracovních pozic. Tento fenomén může být pro zaměstnance velmi stresující. Proto je velice důležité, aby nás první instituce, do které během svého života vstupujeme, připravovala pro další život. Během následujících let bude docházet k větší individualizaci sociálního života. Avšak škola by měla zůstat sjednocujícím prvkem a jistotou v jinak roztříštěném světě. Na školu přejdou ve větším měřítku povinnosti, které dosud měla plnit rodina. Škola bude připravovat žáky a studenty na úskalí společnosti.

Problematika školství a vzdělávací politiky je velmi široká. Ovlivňují je hlavně převážně společenské podmínky a požadavky všech zúčastněných – žáků, rodičů, pedagogů i zaměstnavatelů. V této práci jsem se snažila o zachycení pouze některých vlivů a spíše se mi problematika ještě více rozšířila. Kdybych měla postihnout všechny prvky, které je nutné zohlednit, práce by byla mnohem rozsáhlejší.

Dospěla jsem k závěru, že o vzdělávací politice a vzdělávací systému jako celku, by měly rozhodovat především skupiny odborníků vytvořené pouze k tomuto účelu. Jakákoli snaha o politický vliv v otázce školství bývá, vzhledem k periodě střídání politických stran u vlády v České republice, krátkodobá.

11. Zdroje

Gillernová, I., et al., 2011. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. 1. vydání. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2798-1.

Havlík R., 2010. *Úvod do sociologie*. 5. vydání. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1385-7.

Havlík, R., Kořa, J., 2007. *Sociologie výchovy a školy*. 2. vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-327-7.

Helus, Z., 2010. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. dotisk 1. vydání. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1168-3.

Janíková, M., et al., 2009. *Základy školní pedagogiky*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-183-6.

Kalous, J., et al., 2006. *Vybrané problémy vzdělávací politiky*. 1. vydání. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1262-3.

Kalous, J., et al., 2006. *Teorie a nástroje vzdělávací politiky*. 1. vydání. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1260-7.

Kalous, J., et al., 2006. *Vzdělávací politika České republiky v globálním kontextu*. 1. vydání. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1261-5.

Kalousková, P., Vojtěch, J., 2008. *Potřeby zaměstnavatelů a připravenost absolventů škol – souhrnný přehled*. Praha. Dostupné na www: <http://www.nuov.cz/>.

Keller, J., 2010. *Tři sociální světy*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-7419-031-5.

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice [online]. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2001. ISBN 80-211-0372-8. Dostupné na www: <http://www.msmt.cz/>.

Průcha, J., 2012. *Alternativní školy a inovace ve vzdělávání*. 3. aktual. vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-7178-999-4.

Rámcový vzdělávací program [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. Dostupný na www: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>.

Skalková, J., 2007. *Obecná didaktika*. 2. rozš. a aktual. Vydání. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1821-7.

Struktury systému vzdělávání a profesní přípravy v Evropě. Vydání 2009/2010. Dostupné na www: <http://www.nuov.cz/>.

Vališová, A., et al., 2007. *Pedagogika pro učitele*. 1. vydání. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1734-0.

Walterová, E., et al., 2004. *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti*. 1. vydání. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-083-2.

Seznam příloh

Příloha A: Evropský kvalifikační rámec